

KLAUS LAALO

Joulupukin monivivahteista taustaa

Eero Perunka, *Joulupukki. Tuhatvuotinen arvoitus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2020. 345 s.

Lapissa asuva kulttuurihistorioitsija ja poronomistaja Eero Perunka on kirjoittanut joulupukin historiaa ja monivivahteista taustaa ansiokkaasti käsittelevän kirjan, jossa itse pukin lisäksi käsitellään myös muita jouluolentoja, kuten poroja, tonttuja ja joulumuoria.

Joulupukin historia alkaa Pyhästä Nikolauksesta. Hänen kauppiasvanhempansa kuolivat ruttoon, ja hän tuli Myran piispana toimivan setänsä kasvatettavaksi. Hänestä tuli setänsä työn jatkaja, kun kirkon toimihenkilöt olivat päättäneet seurajaksi sen, joka ensimmäisenä astuu kirkkoon aamulla, ja Nikolaus oli ensimmäinen. Pyhästä Nikolauksesta on paljon kertomuksia, ja tunnetuin legenda liittyy lahjojen antamiseen: kun Nikolaus sai tietää, että kolme sisarusta oltiin myymässä ilotaloon, koska heidän perheellään ei ollut varaa myötäjäisiin, Nikolaus pelasti työt lahjoittamalla perheelle vaihkaa kultaa. On eri versioita siitä, miten ja missä muodossa hän tämän kultalahjoituksen teki. Tavallisesti puhutaan kolmesta kultapallosta tai kultaa sisältävästä pussista, mutta Perunka lisää vaihtoehtoihin vielä kultahiekkan ja -pölyn.

Teoksessa tärkeimpänä oppaana on Pyhä Nikolaus, luonnehtiin lahjojen antaminen joulupukkia olennaisesti. Perunka toteaa, että lahjat ovat siltana sadun ja toden välillä, sillä pukin kadottua joulun jälkeen toden maailmaan jäävät nimenomaan hänen tuomansa lahjat. Nikolaus myös puolusti tarmokkaasti oikeamielisyyttä ja vähäosaisia, joskus niin temperamenttisesti, että Perunka arvelee pyhimykseen tässä tarttuneen Saturnus-jumalan äkäisyyttä – roomalaiset juhlivat Satur-

nusta 25. joulukuuta, ja tätä talvikarnevaalia pidetään yhtenä joulun alkulähteenä.

Joulupukki tunnetaan eri puolilla erilaisilla nimillä. Hollantilaisten Sinterklaas ja amerikkalaisten Santa Claus ovat eräitä joulupukin versioita. Pyhän Nikolauksen ja joulupukin hahmot sekoittuvat sulavasti: pitkäpartainen Nikolaus muistuttaa sitä joulupukkia, joka useissa maissa tunnetaan, ja hän on lasten suojeluspyhimys, jonka perusajatus tulee pyyteettömästä lahjojen antamisesta tunteettomana ja pyrkimyksistä paimentaa lapsia kiltteyteen.

Martti Luther pyrki korvaamaan joulunvieton päähenkilönä esiintyvän lahjoja jakavan katolisen piispan Christkind-hahmolla. Tarkoituksena oli kääntää juhlijoiden ajatukset Jeesus-lapsen syntymäjuhlaan, mutta yritys ei menestynyt, koska vastasyntynyt ei kovin luontevasti istu lahjojenjakajan rooliin. Toisaalta katolinen piispakaan ei sopinut pohjoisen protestanttiselle alueelle joulun naamiolleikkiin, joten

tilausta oli jollekin uudelle. Suomessa tähän tilaukseen vastasi pukki, joka vanhastaan ilmestyi sydäntalven juhlan aikoihin. Tähän juhlaan oli tapana alkaa valmistautua talvipäivän seisauksesta eli Tuomaan päivästä 21. joulukuuta alkaen. Juhlaan kuului pukinpartainen puolieläin tuohinaamioineen, sarvineen ja lamasturkkeineen. Tähän vanhaan villiin hahmoon sulautui vähitellen Pyhään Nikolaukseen liittyviä inhimillisempiä piirteitä sekä tapa lahjojen antamiseen. Siirtymävaihetta havainnollistaa kirjassa kuvaus aateiston joulunvietosta 1800-luvulla: lapsia pelotti juhlaan ilmestyvä, perinteiseen tapaan villisti esiintyvä pukiksi naamioitunut henkilö, jonka tarkoitus oli nostattaa karnevaalihenkeä. Esiintymisen jälkeen ohjelmassa oli lahjojen jakaminen, joskaan tuolloin pukki ei vielä niitä jakanut.

Perunka yhdistää sulavasti erilahtoisia jouluperinteitä hahmottelemalla seuraavaa: joulun tapoihin talonpoikaisessa elämässä kuului, että asumuksen permannelle leviteltiin jouluna olkia, joissa lapset saattoivat temmeltää. Tällaisessa ympäristössä jouluevankeliumin tarina seimestä ja talliin majoitetuista vieraista kulkijoista oli luonnollinen. Äänten ja tuoksujen maailma oli valmiina niin jouluevankeliumille kuin Topeliuksen sadulle vuohipukista, joka mutustelee Jeesus-lapsen seimeen varatut tuoksuheinät. Tästä rangaistuksena se kiertää maailmaa ikuisesti jouluisin lahjoja lapsille jakaen. Tämä on toisenlainen luonteva versio joulupukin mahdollisesta kehityksestä nykyiselleen.

Poronomistajana Perunka panna nostaa myös pukin porojen osuuteen useissa kohdin, laajimmin 33-sivui-

”Nykyinen joulupukki on kulttuurisynteesin synnyttämä hahmo.”

nessa poroja käsittelevässä luvussa. Monesti näiden porojen esitetään lentävän. Lapissa onkin lentämiseen monenlaista perinnettä alkaen lovinoidista, jotka osasivat ottaa linnun muodon ja lentää. Perunka käsittelee Michael Franzénin vuonna 1810 julkaiseman runon ”Spring min snälla ren” suomennosta ”Juokse porosein”, rinnastaa runon poron lentävään gaselliin ja kiteyttää: ”Franzénin poro on kepeä jaloistaan ja kohoaa lumelle kiidättäen taivaltaa kohti unelmiaan.” (157) Perungan mukaan Franzénin runon esikuvana on Olaus Sirman runo ”Guldnasas njirrozán”, joka ilmestyi ensi kerran vuonna 1673 Johannes Schefferuksen teoksessa *Lapponia*. Sirman runon puhuja matkaa halki tunturimaiseman ajoporon vetämässä ahkiassa ja pyytää poroan kiidättämään heidät määränpäähän – vaikka sitten lentäen. Sirman runo tuli laajalti tunnetuksi, sillä se käännettiin englanniksi, saksaksi ja hollanniksi melkein välittömästi *Lapponian* ilmestymisen jälkeen ja julkaistiin esimerkiksi Englannissa vuosina 1711–1712 ilmestyneessä kulttuurilehdessä *The Spectator* useaan otteeseen sekä latinaksi että käännöksinä. Amerikkaan, jossa Santa Claus kulkee lentävien porojen vetämänä, Sirman runo lienee kulkeutunut englantilaisen, hollantilaisen ja saksalaisen kirjallisuuden mukana.

Joulun henkilögalleriaan kuuluvat olennaisesti myös tontut. Ruotsalaisen Viktor Rydbergin kirjallisen tuotannon ja piirtäjä Jenny Nyströmin kuvituksen mukaiset tontut liittyivät 1800-luvun lopulla mukaan globaaliin jouluperinteeseen, esimerkiksi Thomas Nastin ensimmäisten *Santa Claus* -grafii-

koiden osaksi. Alun perin hillityin värein kuvatut maalaistontut alkoivat ennen pitkää esiintyä punainen tonttulakki päässään joulukorteissa ja joululehdissä. Joululahjojen määrän kasvaessa tontut saivat myös lahjojen valmistajan roolin, sillä joulupukki olisi tuskin pystynyt yksin tuottamaan kaikkea.

1900-luvulla joulun ja joulupukin tarinaan yhdistyi lisää perheen piirteitä, kun joulupukin kumppaniksi ilmestyi joulumuori puuropatoineen. Samalla joulupukki etäännyti yhä enemmän katolisen piispan taustastaan.

Suomen ja Ruotsin välillä oli aikoinaan kilpailua joulupukin kotimaasta. Radion Markus-setä löysi Korvatunturin Suomen-puoleisen korvan joulupukin majapaikaksi, ja myöhemmin television Niilo Tarvajärvi peräänantamattoman sinnikkäästi asutti joulupukin pysyvästi Lappiin niin, että matkailuelinkeino on voinut hyödyntää tätä. Perunka kertoo seikkaperäisesti, kuinka Inarinjärven ohjuskriisin aikaan joulupukki otti vaarin julkisuudesta ilmestymällä jälle kansainvälisen median keskelle, ja ohjustakin nopeammin maailmalle kiiti Reutersin kuvapalvelun välittämä valokuva joulupukista jälle nostetun ohjusromun vieressä.

Nykyinen joulupukki on kulttuurisynteesin synnyttämä hahmo, jolla on joustavasti erilaisia rooleja eri puolilla. Perunka siteeraa Jorma Eton pienoisoromaania *Joulupukin päiväkirja*, jossa joulupukki kertoo olevansa rauhan ja hyvän tahdon tuoja siellä missä hänet sellaisena tavataan, mutta remuava, iloinen ukko siellä missä hänet halutaan nähdä joviaalina pyöreänä pullukkana; hän

voi myös olla ankara kasvattaja siellä missä sellaista tarvitaan, ja kaupallisuutta edistävä hahmo tavarataloissa, edelleen esimerkiksi vuodenvaihteen pakkasukko yhdessä maassa ja näkymättömänä sukia lahjoilla täyttävä hahmo toisessa.

Perungan kirja on perusteellinen kartoitus joulupukin taustasta. Perusteellisuutta kuvaa, että kirjassa on peräti 457 loppuviitettä, joista osin on lähdeviitteitä, mutta huomattava osa laajahkoja aihetta täydentäviä sivuhuomautuksia. Joskus laajoja sitaattejakin on ohjattu leipätekstin seasta viitteiden yhteyteen. Paikoin teksti on hyvinkin kaunopuheista, ja välillä tekijä esittää lennokkaita ideoita asiointilojen mahdollisista kehityskuluista. Hän myös selostaa muiden teorioita, mutta on kriittinen esimerkiksi Taylorin ja Crichtonin lentävien porojen teorioita kohtaan: ”heidän teoriansa kohoavat stratosfääriin tai ainakin irtaavat maasta new-age-tuulen teille” (179).

Kirjassa on kolme upeaa kuvallistettua perusteelliseen kuvateksteineen. Vaikka teos on laaja ja selvittää joulupukin taustaa monipuolisesti ja perusteellisesti, joulupukin syvin olemus jää lopulta kuitenkin arvoitukseksi – kuten alaotsikkokin jo antaa aavistaa. Viimeisessä luvussa Perunka toteaa: ”Joulupukin jälkien tutkiminen on kuin keväinen retki, jonka tarkoitus on edellisenä talvena hiihdetyn ladun etsiminen. Olet juuri saavuttamaisillasi etsimäsi, ja kaikki sulaakin pois tai osoittautuu omaksi kuvitelmaaksesi tai täydeksi humpuukiksi.” (303) Kuten Perunka huomauttaa, joulupukin jäljet kulkevat sadun ja toden laajoilla ja joskus jyrkilläkin rajamailla.